

Lidská důstojnost jako filosoficko-právní pojem

Darina Popovičová*

1. Úvod

Zakotvení a ochrana nezadatelných, nezczizitelných, nepromlčitelných a nezrušitelných základních práv a svobod je chápána jako jeden z nejdůležitějších principů liberálního státu. Zachycení základních lidských práv v pramenech práva nejvyšší právní síly je pouze prvním krokem směřujícím k zajištění určité kvality života člověka. Důležitějším je v tomto ohledu samotná realizace základních práv a zajištění kvality života, ke kterým směřují. Jedním ze základních lidských práv je i právo na ochranu lidské důstojnosti, které má v systému lidských práv zásadní význam, neboť prostřednictvím naplňování práva na lidskou důstojnost jsou realizována i další základní lidská práva. Samotné zakotvení práva na ochranu lidské důstojnosti však není zárukou respektování tohoto práva. Teprve skutečným pochopením a naplňováním požadavku respektování lidské důstojnosti lze dosáhnout odpovídající kvality života, ke kterému požadavek ochrany důstojnosti člověka vede. Respektování lidské důstojnosti je základním předpokladem úcty k lidským bytostem, ale i k sobě samému. Ve společnosti vedené materiálními zájmy a konzumními idejemi je důležité si o to více uvědomovat význam úcty k člověku v podobě respektování jeho lidské důstojnosti.

2. Vymezení pojmu lidská důstojnost

Pojem „důstojnost“ můžeme vztáhnout na celou řadu jevů či situací. Přívlaskem „důstojný“ můžeme označit například určitý ceremoniál, společenskou událost, či určitá konání jako například důstojnost soudního jednání. Důstojnost spjata výhradně s člověkem nabývá poměrně jiný a zásadnější význam. Nelze pominout ani skutečnost, že v průběhu 20. století význam lidské důstojnosti výrazně vzrostl zejména vlivem dějinných událostí. Jaký je význam tohoto pojmu však není otázkou nijak jednoduchou a lehce zodpověditelnou.

Co máme chápat pod pojmem lidská důstojnost? Všeobecná encyklopedie Diderot pod tímto pojmem označuje etickou kategorii, zdůrazňující vědomí člověka o významu člověka a o uznání jeho práv ve společ-

nosti. V právním smyslu chápeme lidskou důstojnost jako pojem chráněný Listinou, mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jakož i dalšími předpisy. Jde o ochranu před zacházením snižujícím důstojnost člověka jako lidské bytosti, resp. vůbec o ochranu před uváděním do stavu nedůstojného člověka.¹ Jürgen Habermas ve své knize *Budoucnost lidské přirozenosti* vyjadřuje význam lidské důstojnosti ve vzájemných intersubjektivních vztazích, neboť podle něj je lidská důstojnost v přísném morálním a právním smyslu vázána na tuto symetrii vztahů. Nejde o vlastnost, kterou člověk může mít od přírody, jako například inteligenci nebo modré oči, nýbrž vyznačuje spíše onu „nedotknutelnost“, která může mít určitý význam jedině v interpersonálních vztazích vzájemného uznání, ve vzájemném zacházení osob jakožto sobě rovných.²

Podle mého názoru je pojem lidské důstojnosti značně široký a proto jej nelze stručně definovat. Snaha o pochopení podstaty lidské důstojnosti vede k zamyšlení nad celou řadou dalších souvisejících pojmů, které lidská důstojnost zahrnuje, respektive jimž lze pochopit význam pojmu lidské důstojnosti. Lze říci, že lidská důstojnost se realizuje v přístupu k člověku, ke svobodě člověka, svobodě myšlení, v přístupu jednoho člověka k druhému, k etnickým skupinám, k lidem s odlišným náboženským smýšlením, k umírajícím, vězněným apod., lidská důstojnost se realizuje zastáváním hodnoty lidského života, hodnoty člověka a respektováním jeho potřeb fyzických, duchovních, duševních i sociálních, vyjadřováním úcty člověku k člověku pouze na základě jeho lidství; lidská důstojnost vyjadřuje požadavek zacházení s člověkem jako s člověkem a nikoli jako s věcí, vyjadřuje požadavek respektování všeho, co lidství představuje, požadavek, aby člověk byl vždy účelem a nikoli prostředkem.

3. Zdůvodňování lidské důstojnosti

Ptáme-li se po podstatě lidské důstojnosti, resp. čím je dána lidská důstojnost, nabízí se nám hned několik

¹ HENDRYCH, D. a kol. *Právnícký slovník*. 2. rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s. 339.

² HABERMAS, Jürgen, *Budoucnost lidské přirozenosti, Necestě k liberální eugenice?* (Přeložila Alena Bakešová) 1. vyd. Praha: Filosofie, 2003, s. 43.

* Mgr. Darina Popovičová, doktorandka na Katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno, asistentka soudce Nejvyššího soudu ČR.

odpovědí. V rámci studie *Důstojnost a starší Evropané*³ byl zpracován užitečný model, který rozlišuje nejméně čtyři typy důstojnosti. Jde o důstojnost zásluh, důstojnost mravní síly, důstojnost osobní identity, a čtvrtý typ důstojnosti je označován německým výrazem *menschenwürde*, chápán jako důstojnost lidské bytosti.

První uvedený způsob vnímání důstojnosti se váže na společenský statut člověka, na jeho roli a postavení ve společnosti. Tento přístup souvisí s funkcí. Důstojnost se v případě tohoto přístupu váže na to, jakým způsobem je člověk přínosem společnosti, jaké zaujímá postavení, a zda je uznáván jako například duchovní, učitel, lékař apod. Na tento aspekt důstojnosti upozornil především výzkum mezi dospělými osobami mladšího a středního věku. Mladí lidé měli tendenci tvrdit, že si důstojnost ještě nevydobyli a osoby středního věku vyjadřovaly obavu, že svou důstojnost ztratí s odchodem ze zaměstnání do důchodu.⁴ Ztráta důstojnosti je tak pocíťována ve chvíli, kdy člověk ztrácí svou ekonomickou výkonnost a své ekonomické a sociální postavení, neboť statut člověka je v tomto ohledu odvozen od jeho výkonnosti, přínosu společnosti a společenského postavení a uznání.

Odlišně je zdůvodněna lidská důstojnost v případě přístupu z hlediska mravní síly. Důstojnost je zde vázána na to, jak se daná osoba chová, tedy do jaké míry odpovídá její chování mravním zákonům. Je kladen důraz na mravní autonomii a schopnost žít v souladu s mravními zásadami. Kdo však selhává v dodržování mravnosti, ztrácí sebeúctu a může být i zavržen svým okolím a společností, ztrácí tak i svou důstojnost.

Důstojnost osobní identity je dalším možným přístupem a pochopením lidské důstojnosti. Úzce souvisí s identitou jednotlivce, která může být zasažena fyzickou, psychickou či citovou újmou. Důstojnost v tomto smyslu znamená uvědomění si úplnosti lidské bytosti s dobrými vztahy vůči jiným lidem a začlenění do komunity, což umožňuje nalezení smyslu života. Zásahem do důstojnosti je v tomto ohledu například nemoc, vážné následky různých zranění jako například amputace nohy nebo popáleniny, stav naprosté závislosti na

pečí druhých, což s sebou přináší pocit neschopnosti vytvářet smysluplný obraz svého života. Zažije-li člověk újmu jak fyzickou, ale i psychickou může to znamenat zásadní zásah do jeho osobní identity projevující se ztrátou sebedůvěry a vědomí si vlastní hodnoty. S tím je spojena i ztráta důstojnosti.

Další možnost zdůvodnění lidské důstojnosti je vázána na nezczitelné hodnoty osob jako lidských bytostí. Tento způsob chápání lidské důstojnosti má velice blízko religioznímu pojetí člověka jako tvora stvořeného k obrazu Božímu. Tento aspekt vyjadřuje požadavek úcty vůči všem lidským bytostem bez ohledu na kvalitu jejich života či další aspekty jako sociální, duševní nebo tělesný stav. Váže se tedy na obecné pojetí lidství, přičemž koncept lidství je chápán jako něco, oč nelze přijít ani být připraven. Důstojnost lidství reflektujeme v závislosti na tom, co znamená být lidskou bytostí. Stručně bych definovala lidskou bytost jako kontinuitu všech vlastností, které náleží člověku v jeho fyzické, psychické, duchovní a sociální rovině.

4. Pojetí lidské důstojnosti

Člověk je jako jediná živá bytost schopen o sobě přemýšlet, být svým pánem a určovat svůj život. Tato schopnost tvoří také jeho důstojnost. Proto jednoznačně není přípustné disponovat jiným člověkem jako s nějakou věcí a používat ho jako prostředku pro cizí cíle.⁵ Chápání podstaty lidské důstojnosti prošlo svým vývojem a stejně tak v závislosti na různých hodnotových systémech a přístupech jednotlivců může být lidská důstojnost pojímána různými způsoby.

4.1. Kantovo pojetí lidské důstojnosti

Immanuel Kant je jedním z nejvýznamnějších představitelů západní filozofie, úvahám o lidské důstojnosti se věnoval např. v jeho významném díle nazvaném *Metafyzika mravů*, vydaném v roce 1797, obsahující dvě části: *Nauku o právu* a *Nauku o ctnosti*.

V první části kapitoly nazvané *Nauka o ctnosti* v jeho díle *Metafyzika mravů* Immanuel Kant pojednává o povinnostech člověka k sobě samotnému. Protože však člověk je na jedné straně smyslová bytost (čistě přírodní bytost, člověk jako jev), na druhé straně rozumová bytost, nadaná mravní svobodou (člověk o sobě), povinnost k sobě znamená, že člověk jako mravně svobodný dává zákon sám sobě jako bytosti

³ Výzkumný projekt vedený Dr. Win Taddem z University of Wales, College of Medicine, Cardiff, probíhal přes tři roky až do prosince roku 2004 a zapojilo se do něj celkem šest evropských států. Cílem mezinárodního výzkumného projektu bylo spojit různé pohledy a přístupy jak akademické tak z oblasti klinického lékařství k prozkoumání konceptu důstojnosti v životě starších evropanů. viz webové stránky lékařské fakulty Cardiff university:

<http://www.cardiff.ac.uk/medic/subsites/dignity/index.html>

⁴ TADD, Win, a kol. *Respektování lidské důstojnosti. Příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotnických a zdravotně – sociálních oborů*. Originál: *Educating for dignity, a multi-disciplinary workbook Dignity and older europeans*, 2003. (Odborná spolupráce MUDr. Zdeněk Kalvach) (překlad Lucie Kellnerová-Kalvachová a Linda Kalvachová). Praha: Cesta domů, 2004, str. 12.

⁵ ROTTER, Hans. *Důstojnost lidského života: Základní otázky lékařské etiky* (Přel. Marek Skovajsa) 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 25-27.

smyslové.⁶ Druhá část Nauky o ctnostech pojednává o povinnostech k druhým lidem. Kant spatřuje tuto povinnost především v povinnosti lásky. Povinnosti k druhým jsou podle něj rovněž povinnosti úcty. Být člověkem znamená samo o sobě důstojnost, neboť člověk nemůže být nikým použit jako pouhý prostředek, nýbrž musí být vždy použit zároveň jako cíl. V tom tkví důstojnost osobnosti, která ho pozdvihuje nad ostatní bytosti. Neřesti, které porušují povinnost úcty, se nazývají pýcha, utrhaní na cti a potupa. Láska a úcta jsou neúžejí spojeny v přátelství, neboť toto je ve své dokonalosti spojením dvou lidí v lásce a úctě.⁷

Kant formuloval své myšlenky o významu a pojetí lidské důstojnosti také v díle *Základy metafyziky mravů*. Při formulaci svého kategorického imperativu rozlišuje Kant u člověka to, co má cenu, a to, co má důstojnost. Na místo toho, co má cenu, může být dosaženo také něco jiného jako ekvivalent. Naproti tomu to, co je nutné povýšit nad každou cenu, a proto nedovoluje žádný ekvivalent, to má důstojnost.⁸ Tím Kant připravuje myšlenku, že každý člověk je účelem o sobě. Člověk nesmí být výlučně používán jako prostředek pro jiné účely. „Mít důstojnost“ znamená: být účelem sám o sobě. Není možno poměřovat člověka v cenách. Má svou důstojnost. Člověk nesmí nikdy být používán jako prostředek; musí být vždy uznáván jako účel. Formulaci účelu o sobě můžeme chápat jako filosofické odůvodnění lidské důstojnosti.⁹ Být účelem sám o sobě nemá pouze relativní hodnotu, nýbrž vnitřní hodnotu, tzn. důstojnost.¹⁰

Důstojnost člověka, spočívá podle Kanta v jeho rozumu, který nás pozvedá do roviny svobodného a mravního bytí. Pro Kanta nemá lidská důstojnost k sobě ekvivalent, protože je nad každou cenu. Nedá se vyčíslit cenou jako materiální a ekonomické statky. Lidská důstojnost je dána tím, že člověk je cílem sám v sobě,

⁶ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. (Přeložil Petr Rezek.) Praha: Zvon, 1991, str. 307.

⁷ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. (Přeložil Petr Rezek.) Praha: Zvon, 1991, str. 308.

⁸ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. (Z německého originálu přeložil Ladislav Menzel) (úvodní studii napsal Milan Znoj). Vyd. 2. Praha: Svoboda, 1990, str. 97.

⁹ RETHMANN, Albert Peter. *Klonování a lidská důstojnost*. Překlad: Miloš Voplakal, Teologické texty, 2004, č. 4, (Studie). [citováno dne 21. 2. 2009]. Dostupný z: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-4/Klonovani-a-lidska-dustojnost.html>. Přednáška proslavená na besedě „Vědecké a etické otázky klonování“, uspořádané dne 19. 5. 2004 Tiskovým odborem Akademie věd ČR a Českou křesťanskou akademií. – Prof. Dr. Albert-Peter Rethmann přednáší morální teologii na Katolické teologické fakultě Karlovy univerzity.

¹⁰ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. (Z německého originálu přeložil Ladislav Menzel) (úvodní studii napsal Milan Znoj). Vyd. 2. Praha: Svoboda, 1990, str. 97.

vnitřní hodnotou, ale žádným prostředkem pro jiné.¹¹ Kant přenáší akcent na člověka jako rozumnou bytost, které z tohoto titulu přísluší důstojnost. Má-li tedy podle něj existovat nejvyšší praktický princip, který je vzhledem k lidské vůli kategorickým imperativem, musí to být takový, který je z představy toho, co je nutně účelem pro každého, poněvadž je to účel sám o sobě, tvoří objektivní princip vůle. Kant formuloval takovýto praktický imperativ takto: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.“¹² Kant tímto upozorňuje, že důstojnost člověka se týká jeho bytí, ve kterém se uskutečňuje jako svobodná, rozumná a odpovědná bytost. Tam, kde dochází k instrumentalizaci či zvěcnění lidského života, nejde o důstojnost.

4.2. Teologické pojetí lidské důstojnosti

Chceme-li si odpovědět na otázku, čím je dána lidská jedinečnost a posléze lidská důstojnost, zjistíme, že se nabízí řada pojetí. Jednou z nich je pojetí teologické, respektive křesťanské. Jeden z významných dialogů vedených na půdě křesťanské ideologie o interpretaci lidských práv se zabýval právě pochopením pojmu lidská důstojnost. Toto pojetí vychází z toho, že je člověk stvořen „k obrazu Božímu“, a ze závazků, které vyplývají již z desatera, případně novozákonních příkazů a rad.¹³ Tento přístup je patrný již z dokumentů druhého vatikánského koncilu.

Teprve biblické učení ukazuje člověka jako vrchol stvoření. Křesťané věří, že Bůh je stvořitelem všeho včetně člověka samotného a člověk je zároveň to nejdokonalejší stvoření, jemuž dal zemi a vše co na ní žije do područí. Člověk je podle křesťanského pojetí určen ke společenství s Bohem, člověk je tedy obrazem Božím, a právě ve vztahu k Bohu je základ důstojnosti člověka. Křesťané věří, že vztah člověka k Bohu stvořiteli se plně realizoval až ve vtělení Božího syna Ježíše Krista, který vykoupil lidstvo z hříchu a zároveň vykoupil člověku království nebeské vlastní krví. V tom se zrcadlí jedinečnost člověka a jeho nesmrtelné duše. Člověk zaujímá ve stvoření jedinečné místo. Člověk má osobní důstojnost, protože je Božím obrazem. Je bytostí zároveň tělesnou i duchovní. Výraz duše znamená

¹¹ ŠRAJER, Jindřich. *Lidská důstojnost a sociální práce*. Sociální práce, 2006, č. 2, str. 111.

¹² KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. (Z německého originálu přeložil Ladislav Menzel) (úvodní studii napsal Milan Znoj). Vyd. 2. Praha: Svoboda, 1990, str. 92.

¹³ HANUŠ, Jiří. *Křesťanství a lidská práva*. Jiří Hanuš (editor). 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, str. 38.

v Písmu to, co je v člověku nejnítěrnější, nejvzácnější, co ho činí Božím obrazem.¹⁴

Z tohoto pojetí vyplývá pro každého křesťana i řada náboženských norem, jejichž porušení by znamenalo hřích. Ochrana lidské důstojnosti z křesťanského hlediska má z pohledu ostatních normativních systémů, zejména práva nebo i etiky, poněkud přísnější ráz a projevuje se v mnoha oblastech lidského života, jako například mezilidské vztahy, lidská sexualita, ale i přístupu člověka k sobě samému.

4.3. Singerovo kontroverzní pojetí lidské důstojnosti

Lidská důstojnost je považována za základní lidskou právní kategorii a základ celého systému lidských práv. Ve filosofických diskusích převažuje idea o přirozeno-právním základu lidské důstojnosti. Vzhledem k právnímu zakotvení této kategorie na vnitrostátní i mezinárodní úrovni je dán zejména pozitivně právní charakter lidské důstojnosti. Avšak pojmání lidské důstojnosti nebylo vždy jednoznačné. Příkladem může být přístup Petera Singera, australského filosofa a praktického etika, v jehož pojetí je lidská důstojnost úplně odmítána a je považována za jistý zdroj rasizmu - speciecizmu¹⁵.

Známým se stal především svojí knihou „Praktická etika“ (v anglickém názvu *Practical ethics*, 1979) a některými provokujícími tvrzeními. Pojetí filozofa Petera Singera lze bezesporu označit za kontroverzní, neboť atakuje již dlouhá léta prosazovaný a obecně přijímaný přístup k lidské důstojnosti a jejímu opodstatnění. Zcela zásadním způsobem neguje význam lidské důstojnosti tak, jak je obecně vnímána a prosazována lidskou právními dokumenty.

Podle něj totiž mluvení o důstojnosti nebo morální hodnotě je nedostačující, protože každá uspokojivá obrana tvrzení, že všichni lidé a pouze lidé mají skutečnou důstojnost a hodnotu, by musela odkazovat k některé významné schopnosti nebo charakteristice, kterou mají pouze oni a na jejímž základě získali svou jedinečnou důstojnost a hodnotu. Uvedení myšlenky důstojnosti a hodnoty jako náhrady za jiné důvody pro odlišení lidí a zvířat nestačí.¹⁶ Singer odmítá lidskou důstojnost jako něco, co náleží pouze lidem a co je charakterizuje, nebo co jim dává výsadní postavení oproti jiným živým bytostem.

¹⁴ HRDLIČKA, Josef, *Věřím, věříme. Poznáváme katechismus katolické církve*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999, str. 23.

¹⁵ FÁBRY, Branislav. *Člověk a osoba v práve a v bioetike*. Filozofia, 2007, roč. 62, č. 3, str. 216.

¹⁶ srov. SINGER, Peter. Podle knihy: *Osvobození zvířat: Jak filozofové pomalu odhazují klapky z očí*. [citováno dne 20. 2. 2009]. Dostupný z:

<http://www.animalrights.webz.cz/filozofove.htm>.

Singer zastává tak zvaný „preferenční utilitarismus“. V této formě utilitarismu jde o to, zvolit si takové jednání, skrze které budou v maximální míře uspokojeny zájmy resp. preference všech dotčených. Preference je to, co si osoba vybírá po racionální úvaze jako prosazení vlastních zájmů. Názor, že život lidské bytosti je skutečně hodnotný, hodnotnější než život jiných bytostí, je podle Singera čirý „speciecismus“, tedy forma diskriminace jiných bytostí výběrem nějakých, morálně zcela irelevantních charakteristik.¹⁷ V návaznosti na utilitaristickou tradici Singer popírá, že by kritériem pro zařazení do třídy bytostí vyžadujících morální ohledy mohly být takové kvality, jako je schopnost uvažovat či mluvit. Jediným eticky relevantním kritériem může být podle Singera schopnost pociťovat utrpení. Subjekty práva a morálky musí být tedy všechny bytosti, které mají „zájem“. A tím je právě zájem pociťovat spíše slast než strast.¹⁸ Singer ve svém pojetí nepřipouští lidskou důstojnost jako ideu pojící se pouze k lidským bytostem. Pro přiznání lidských práv, jakož i lidské důstojnosti není rozhodující příslušnost k lidskému rodu, nýbrž kritériem je samotný stupeň sebevědomí, rozumové úvahy a schopnost plánovat budoucnost, které živočich dosahuje. Pokud tedy akceptujeme rovnost jako základní morální princip pro mezilidské vztahy, musíme akceptovat rovnost i mimo vztahy v rámci lidské rasy, tedy i ve vztahu k ostatním živým bytostem.¹⁹

Toto Singerovo kontroverzní pojetí etiky si našlo četné kritiky. Podle mého názoru je jeho přístup zcela nepřijatelný, neboť zpochybňuje hodnoty, jako je hodnota lidského života i v jeho prenatální fázi, zpochybňuje hodnotu člověka a jeho lidství. Navíc realizace takového přístupu k hodnotám by s velkou pravděpodobností měla zcela negativní důsledky pro společnost.

4.4. Lidská důstojnost jako právo

V právním kontextu se lidská důstojnost řadí k základním lidským právům, avšak má toto právo jisté specifikum. Podle mého názoru je úzce spjata s ostatními lidskými právy, neboť se realizuje sama o sobě, ale i prostřednictvím ostatních lidských práv. Ve svém důsledku zachovávání jednotlivých dílčích lidských práv

¹⁷ PAUER-STUDER, Herlinde: *Peter Singer o euthanasii*. *The Monist. An International Quarterly Journal of General Philosophical Inquiry* (1993, Vol 76, n. 2, str. 135–157). (Přeložil Miloš Kratochvíl jako pracovní překlad pro studijní účely studentů filosofie). [citováno dne 25. 2. 2009]. Dostupný z: <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/texty/studenti/kratochvil1.html>.

¹⁸ PETRŮ, Marek. *Hledání kritéria etického hodnocení*. [citováno dne 17. 2. 2009]. Dostupný z: <http://www.animalrights.webz.cz/kriterium.htm>.

¹⁹ srov. SINGER, Peter. *Practical ethics*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, str. 48.

vede k respektování lidské důstojnosti, tedy respektování rovnosti všech lidských bytosti, jejich hodnoty i potřeb.

Předpokladem řádu v právním státu je státní monopol moci, která má sloužit při prosazování práva k ochraně občanů a zajišťování jejich svobody. V právním státu legitimuje mocenský monopol toliko právem založená a právem omezená moc. Státní moc tak smí být vykonávána jen s respektem k limitům, která ve vztahu k ní představují základní práva a svobody jednotlivců. Lidská důstojnost jako hodnota je ukotvena v samých základech celého řádu základních práv obsažených v ústavním pořádku. Je s ní spojen nárok každé osoby na respekt a uznání jako lidské bytosti, z něhož plyne zákaz činit z člověka pouhý objekt státní vůle, anebo zákaz vystavení osoby takovému jednání, které zpochybňuje její kvalitu jako subjektu.²⁰ Není sporu, že těžištěm ústavního pořádku České republiky je jednotlivec a jeho práva garantovaná ústavním pořádkem České republiky, jednotlivec je tudíž východiskem státu a právě stát a všechny jeho orgány jsou ústavně zavázány k ochraně a šetření práv jednotlivce. Pojetí naší ústavnosti se přitom neomezuje na ochranu základních práv jednotlivců (např. právo na život, zaručení právní subjektivity), ale v souladu s poválečnou změnou v chápání lidských práv, jež našla vyjádření např. v Chartě OSN či ve Všeobecné deklaraci lidských práv, se stala základní bází, z níž vychází interpretace všech základních práv, jakož i lidské důstojnosti, která mj. vylučuje, aby s člověkem bylo zacházeno jako s předmětem. Význam lidské důstojnosti jako jednoho ze základních lidských práv judikoval v řadě rozhodnutí Ústavní soud České republiky (srov. např. Nález Ústavního soudu ze dne 7. 12. 2005, sp. zn. IV. ÚS 412/04). Otázky lidské důstojnosti mají být chápány jako součást kvality člověka, součást jeho lidství. Garantování nedotknutelnosti lidské důstojnosti člověku umožňuje plně užívat své osobnosti. Tyto úvahy stvrzuje preambule Ústavy ČR, která deklaruje lidskou důstojnost za nedotknutelnou hodnotu, stojící v základu ústavního pořádku ČR. Stejně tak Listina základních práv a svobod garantuje rovnost lidí v důstojnosti a garantuje subjektivní právo na zachování lidské důstojnosti.

Lidská důstojnost jako jedno ze základních práv má přirozenoprávní charakter, nicméně dnes je již zakotveno v celé řadě předpisů ústavní i zákonné právní síly a tím nabylo pozitivistický charakter. Bezsporně panuje shoda o důležitosti právního zakotvení práva na ochranu lidské důstojnosti. V současnosti se však ozývají i kritiky současného pojetí koncepce lidské důstojnosti jako nárokovatelného práva.

Zajímavé pojetí přednesla paní Dr. Gudrun Lang na své přednášce s názvem Ochrana lidské důstojnosti

v Evropě, která se konala v pátek 16. ledna 2004 v Emauzském klášteře v Praze.²¹ Ve své přednášce se zaměřila zejména na srovnání koncepce lidské důstojnosti s koncepcí lidských práv. Podle ní současné extenzivní pojetí lidských práv, které je módní v Evropě i dalších částech světa, směřuje k přetvoření nejrůznějších potřeb v práva. Kromě tradičních práv na svobodu se tak hovoří o právu na stravu nebo na ekonomickou prosperitu. Dr. Grundun Lang vyjádřila přesvědčení, že toto pojetí nárokovatelnosti potřeb na základě práv však vede k eliminaci významu lidské důstojnosti. Lidé by měli být ohleduplní k druhým nikoli na základě práv, ale na základě jejich lidské důstojnosti. Hladovějším a trpícím se sluší poskytnout pomoc nikoli proto, že je to jejich právo, ale proto, že si to žádá jejich lidská důstojnost, kterou vnímáme. Nebezpečí relativizace důstojnosti člověka rozmachem technokraticky pojatých lidských práv podle Dr. Lang ohrožuje celou naši civilizaci a je třeba se mu postavit. Uvedla, že právě v mezinárodních organizacích, jako je OSN nebo Evropská unie, je proto třeba prosazovat tradiční pojetí lidské důstojnosti vycházející z křesťanství a také z evropské demokratické tradice.

4. 4. 1. Přirozenoprávní základ lidské důstojnosti

Základní lidská práva a tedy i právo na ochranu lidské důstojnosti mají shodný přirozenoprávní základ. Tento přístup vychází z přirozenoprávní koncepce, která předpokládá existenci nepsaného a neměnného práva, jež odpovídá přirozenému řádu věcí a je v tomto smyslu nadřazeno právu pozitivnímu. Tento přístup chápe přirozené právo jako neměnné, stabilní principy, platné ve všech dobách. Přirozenoprávní teorie je založena na dualismu práva přirozeného (*ius naturale*) a práva pozitivního, které je vytvořeno státem²². Přirozenoprávní pojetí lidských práv podtrhuje i jasně formulované uznání přirozených práv člověka včetně jeho důstojnosti v preambuli Listiny základních práv a svobod.

Přirozenoprávní teorie je v 17. stol. významně rozvíjena anglickým empirikem Tomasem Hobbsem, jenž je považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů přirozenoprávní teorie. Jeho teorie vychází z přirozeného stavu lidské společnosti, tento prvotní stav je však neudržitelný, proto je nutné vytvoření státu společenskou smlouvou. Ve státním právu jsou pak podle Hobbse obsaženy i přirozené zákony, neboť suverén

²⁰ Srov. Nález Ústavního soudu ze dne 29. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 2268/07.

²¹ Dr. Gudrun Lang, ředitelka evropské centrály World Youth Alliance mezinárodní mládežnická organizace snaží právě o prosazování tradičního pojetí lidské důstojnosti vycházející z křesťanství a také z evropské demokratické tradice. Více informací o této organizaci lze nalézt na stránce www.wya.net.

²² GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, str. 236.

musí přirozené právo respektovat. Přirozené zákony jsou v Hobbosově pojetí v podstatě mravní zákony, jsou neměnné a věčné.

Lze rozlišit různé typy přirozenoprávních učení, a to podle způsobu praktického poznání. Jedním z těchto typů je náboženské přirozené právo, v němž je měřítkem „správného práva“ náboženské poznání a víra v Boha. Religiozně zaměřeni lidé vnímají člověka jako stvořeného k obrazu Božímu a v souladu s tímto postojem má být každý člověk respektován v jeho jedinečnosti a jeho lidská důstojnost by měla být bezpodmínečně respektována. V souladu s náboženským přístupem k lidské důstojnosti je i uvědomění si hodnoty každého člověka, respektování jeho přirozeného vývoje, uvědomění si přirozenoprávního základu lidské důstojnosti. Podle mého názoru je s tím rovněž spojen negativní postoj k jakémukoliv zásahu do přirozeného vývoje lidského života. Pokud jde o další z lidských práv, a to právo na život, tak zastánci tohoto práva své názory opírají zejména o lidskou důstojnost a potřebu uspokojování potřeb všech složek lidské osobnosti, jimiž jsou složka psychická, fyzická, duchovní a sociální.

Dalšími typy přirozenoprávních učení, tak jak je vymezil Otta Weinberger ve své publikaci *Norma a instituce*, jsou racionalistické přirozené právo, intuitivní přirozené právo a antropologické zdůvodnění přirozeného práva²³. Přirozenoprávní teorie se od sebe tedy liší, avšak všechny předpokládají platnost právních axiomů, pozitivnímu právu nadřazených, nezávislých na jeho tvorbě i na společensky relevantních volních lidských rozhodnutích. Ať již chápeme lidskou důstojnost z jakéhokoliv hlediska přirozenoprávních učení, lidská důstojnost je vždy v tomto smyslu pojímána jako neměnná hodnota náležející každé lidské bytosti na základě přirozené podstaty člověka.

5. Závěr

O významu lidských práv a svobod není pochyb. V tomto článku jsem nabídla filosoficko-právní perspektivu lidské důstojnosti jako jednoho ze základních lidských práv. S pojmem lidská důstojnost se nejčastěji setkáváme v souvislosti s bioetickými otázkami, zejména

na v případě problematiky umírání, euthanasie či ochrany lidského života před narozením. Zdá se, jako by lidská důstojnost byla v ostatních situacích samozřejmostí, a dovoláváme se jí až v těchto debatách pro posílení svých argumentů převážně ve prospěch zachování lidského života. Je otázkou, zda si plně uvědomujeme význam tohoto pojmu. Respektování lidské důstojnosti je aktuální v průběhu celého lidského života a v různých dalších situacích. Byť je právo na lidskou důstojnost v samém základu katalogu lidských práv, v právním řádu nenalezneme legální definici tohoto pojmu. Avšak není to jen úkol právníků pokusit se interpretovat význam této idee. K pochopení pojmu lidské důstojnosti značnou měrou přispívá filosofie, etika či náboženské představy o významu lidské důstojnosti.

Summary

There is no doubt, that human dignity is one of the most important fundamentals human rights. In this work I tried to resolve what does term dignity means. In this context we can mention quite big number of situations, for example dignity of proceedings at law, dignity of religious ceremonial, or even very often discussed dignity of death. But there is no doubt that human dignity has totally different meaning and also much more higher importance. It is not very easy to define what is human dignity. The answer is quite difficult however the importance of human dignity markedly increased during the 20th century especially due to historical circumstances. The idea of human dignity is very wide. Aspiration to understand what does human dignity means leads to think about other term associated with human dignity. It can be said that human dignity can be visible in relationship between people, in access to liberty of human being, liberty of thinking, in access to people with different religious persuasion, to dying people, or imprisoned people. Human dignity means to respect value of human life, value of every human being and his physical, psychical, spiritual and even social needs. In this work I tried to define what does human dignity is, what is its content and meaning. Also I tried to offer different philosophical conception of human dignity as well as legal conception of this term. It is very important to offer information to make comprehensive idea of conception of human dignity.

²³ Srov. WEINBERGER, Ota. *Norma a instituce: (úvod do teorie práva)*. (Z německého originálu přeložil Pavel Hungr). Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1995, str. 58.